

Ülkemizde Sanatçıların Çalışma, İş Sözleşmesi Yapma ve Ücret Hakları Bakımından Durumlarına İlişkin Bir Değerlendirme*

Zeynep HOŞ**

Öz: Sosyal ve kültürel birikimlerin ifade biçimlerinden biri olan sanat, insanların yaşamlarını zenginleştirilmesi bakımından bireysel bir öneme; toplumsal politikaların yönlendirilmesi ve şekillenmesi noktasında ise toplumsal bir öneme sahiptir. Sanatsal faaliyetleri ile sanatçılar da, yaratıcı ve eleştirel bakış açıları ile toplumun ilerlemesine katkı sunmaktadırlar. Bu bakımdan, sanata ve sanatçıya gereken önemi ve değeri veren toplumlar sosyal, kültürel ve endüstriyel alanda da ilerleme kaydetmektedir. Ülkemizde, sanat ve sanatçının korunması konusunda devlete anayasal düzeyde sorumluluk yüklenmiştir. Sanatçı haklarının korunup geliştirilmesi, bu sorumluluğun hayata geçirilebilmesi bakımından da önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, toplumların değişim ve gelişim süreçleri bakımından önemli bir role sahip olan sanatçıların çalışma, iş sözleşmesi yapma ve ücret hakları açısından durumları incelenerek, konuya ilişkin gerek mevzuat, gerekse uygulamadan kaynaklanan sorun ve eksiklikler belirlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu sorun ve eksiklikler idari ve hukuksal boyutta bazı tedbirlerin alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, bu çalışma ile sanatçıların çalışma ilişkilerine ilişkin haklarının korunması ve geliştirilmesi bakımından ortaya konulacak çabalara ve özellikle hukuksal düzeyde atılacak adımlara katkı sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sanatçılar, sanatçıların çalışma ilişkileri, sanatçıların yaşam ve çalışma koşulları

An Evaluation of the Status of Artists in Our Country in Terms of Working, Employment Contract and Wage Rights

Abstract: Art, which is one of the expressions of social and cultural accumulation, has an individual importance in terms of enriching people's lives; it has a social importance in terms of directing and shaping social policies. With their artistic activities, artists also contribute to the advancement of society through creative and critical

* Makale Geliş Tarihi: 17 Ocak 2019

** Arş.Gör.Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

perspectives. In this respect, the societies that give importance to art and the artist have made progress in social, cultural and industrial fields. In our country, the state has taken responsibility for the protection of art and the artist on the constitutional level. Preserving and improving the rights of artists is also important for the realization of this responsibility.

In this study, it has been tried to determine the problems and deficiencies related to the subject matter both in terms of legislation and application by examining the status of artists who have an important role in the process of change and development of societies in terms of working, employment contract and wage rights. These problems and deficiencies require some measures in administrative and legal dimensions. In this framework, this study aims to contribute to the efforts to be taken in terms of protecting and developing the rights of the artists in relation to working relations and in particular the steps to be taken at the legal level.

Key words: Artists, working relations of artists, life and working conditions of artists

Giriş

Sanatçı, yaratıcı ve eleştirel bakış açısı ile sosyal yapıyı felsefi bir bakış açısıyla değerlendirerek toplumun ilerlemesinde önemli bir rol oynar. Günümüzde sanata gereken önemi vermiş olan toplumlar sosyal, kültürel ve endüstriyel alanda da ilerleme kaydetmektedir. Toplumların sosyal ve kültürel birikimlerinin sembolik ifadesi olan sanat; elde edilen birikimler ışığında, toplumsal politikaların yönlendirilmesi ve şekillenmesine de katkı sunmaktadır. Sanat ve sanatçılara ilişkin başlık ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal boyutları olan çok yönlü bir konudur. Sanatın ve sanatçının bir toplumsal yapıda yer aldığı konum, o toplumsal yapıdaki bilinç düzeyi, kültürel miras konusundaki duyarlılık ve demokrasi bilinci bakımından bir ölçü vazifesi görmektedir.

Geçmiş yüzyıllara göre büyük bir hızla artan doğa-insan-teknoloji çatışmasının sonucu olarak daha da mekanikleşen yaşamın, önceliklerinin değiştiği, yeni değerler ve anlayışların ortaya çıktığı açıkça gözlemlenebilen bir gerçekliktir. Bu değişim yaşamın her alanında olduğu gibi sanat dünyasında sanata ilişkin değerleri ve anlayışları da etkilemektedir (Bilir, 2012: 2). Yeni iletişim teknolojileri ve yeni medya, karmaşık ve yoğun bir ağ oluşturmakta ve küresel mekanizmaların hareketliliğini sağlamaktadır. Yeni pazar araçları devreye girmekte, sanatçılar doğrudan internet siteleri üzerinden dünyanın her yerine satış yapabilmekte, sanat eserleri ve sanatçıların dolaşımı geçmiş dönemlere göre kolaylaşmaktadır (Erdoğan, 2015: 82). Öte yandan bu faktörlerin ve rekabet ortamının, iş ilişkilerinin esnekleşmesi ihtiyacını doğurduğu ve atipik çalışma modellerinin artması nedeniyle

iş güvencesini zayıflattığı saptanmıştır. Gelenen süreçte, genel anlamda sosyal haklara ulaşmak konusunda yaşanan bu güçlüğe, sanatçıların çalışma ilişkileri bakımından mevcut ve kendine özgü sorunları da eklenince karşımıza daha olumsuz bir tablo çıkmaktadır.

Bu çalışmada, sanatçıların bireysel iş mevzuatı kapsamında temel haklarından olan çalışma, iş sözleşmesi yapma ve ücret haklarına ilişkin durumlarının incelenerek gerek mevzuat ve gerekse uygulamadan kaynaklanan sorunların ve eksikliklerin belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, sanatçıların bu haklarına ilişkin genel bir çerçeve çizilebilmesi bakımından öncelikle temel kavramlar olan sanat ve sanatçı kavramlarına yönelik tanımlamalara yer verilmiş; sonrasında bireysel iş mevzuatına ilişkin bu temel hakları bağlamında sanatçıların durumu ele alınmıştır. Bu çerçevede, sanatçıların gerek mevzuat gerekse uygulamadan kaynaklanan sorunlarının çözümüne yönelik olarak sunulan önerilerle çalışma tamamlanmıştır. Şüphesiz sanatçıların ele alınan bu haklar yanında, bireysel iş mevzuatı kapsamında çalışma sürelerine ilişkin hakları, eşit işlem görme hakkı, iş sağlığı ve güvenliği hakkı, çalışma koşullarında değişiklik yapılmaya karşı korunma hakkı gibi hakları da bulunmaktadır. Ancak çalışmanın sınırlanabilmesi bakımından, çalışma kapsamına çalışma, iş sözleşmesi yapma ve ücret hakları olmak üzere üç temel hak dahil edilmiştir. Sanatçıların ortaya çıkardıkları eserler üzerinde sahip oldukları, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu çerçevesinde şekillenen manevi ve malî haklar konusu ise çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Zira bu konu, genel olarak sanatçı hakları başlığı altında yer alsa da, çalışma ilişkileri kapsamında yer almamaktadır. Bu bağlamda makale konusu bakımından, sanatçıların bu alana ilişkin hakları üzerinde durulmamıştır.

Sanat ve Sanatçı Kavramları

İnsanoğlu varoluşundan bu yana kendini tanımaya, kendini bulmaya çalışmış ve bu arayışlar bazen doğayı, bazen nesneyi, bazen kendini incelemesiyle somutlaşmıştır. Sanat da bu arayış serüveninin bir meyvesi olarak ortaya çıkmıştır. Mağara resimlerinden günümüz kavramsal sanat yapıtlarına kadar, sanat binlerce yıllık serüveninde döneminin yaşam koşulları, teknolojisi, ekonomisi ve siyasî yapısı ile olan ilişkisinde, kazandığı değerler bütününe göre insanlığın evrensel değer yargılarının oluşmasına katkı sağlamıştır (Boztaş ve Düz, 2013: 2).

Sanatla ilgili kusursuz ve genel kabul görececek bir tanım yapabilmek oldukça güçtür ancak konuyla ilgili aydınlatıcı bir takım açıklamalar yapılabilir. Sanatın ne olduğu konusu çağlara, toplumlara, sanat alanına göre değişiklikler göstermektedir. Sanat, insani bir faaliyet olup insanı etkileyen her şey, sanatı da etkilemektedir. Sanat, sanatçıya bağlı bir ürün olarak sanatçının kişiliğinden de büyük ölçüde etkilenmektedir (Ergün, 2010: 2). Sanat tüm tarihsel süreç içerisinde, ister büyüsel, ister kült, ister eğitsel işlevleri yüklensin, insan için gerçekleştirilen bir etkinlik olmuştur. Sanatın, çağlar boyu insan için, kimi zaman insana rağmen, insani

değerleri koruma ve kollama mücadelesi olduğu söylenebilir (Yılmaz, 1999: 166). Auguste Rodin, sanatı dünyayı anlamak ve de anlatmak isteyen bir düşünce çabası olarak tanımlamaktadır (Erinç 1998: 83). Tolstoy'a göre ise sanat; insanın bir zaman duymuş olduğu bir duyguyu başkalarının da duyabilmesi için o duyguyu hareket, çizgi, renk, ses ya da sözcüklerde belirlenmiş biçimler aracılığı ile onlara aktarmasıdır (Doğan 1998: 145).

Sanata ilişkin olarak; “bir duygunun, bir tasarımın, bir güzelliğin ortaya konulmasında kullanılan yöntemin tümü ve yaratıcılık”, “başkalarıyla paylaşılabilir estetik nesnelere, çevrelere ya da deneyimlerin yaratılmasında yeteneğin ve düş gücünün kullanılması”, “hoşa giden biçimler yaratma gayreti”, “bir duygunun, tasarımın veya güzelliğin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık” gibi tanımlamalar yapılmıştır. Tüm bu yaklaşımlarda dikkat çeken unsurlar yaratıcılık, güzellik ve paylaşımdır (Bingöl, 2011: 95).

Sanatçı kavramının ise genel bir yaklaşımla, yukarıda üzerinde durulan sanatsal faaliyet ve yaratım süreci içinde bulunan kişileri ifade ettiği söylenebilir. Sanatçı kavramına ilişkin olarak, bazı uluslararası kuruluşların ortaya koyduğu tanımlama ve yaklaşımlar aşağıdaki şekilde ele alınabilir.

Kültür alanında çeşitli faaliyetler yürüten ve bütün kültürleri insanlığın ortak mirası olarak gören Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO)¹ da, sanatçılığa ilişkin olarak oldukça kapsayıcı nitelikte bir tanımlama ortaya koymuştur. Bu tanıma göre sanatçı;

sanat eseri yaratan veya yeniden yaratan ya da onlara yaratıcı bir ifade kazandıran, herhangi bir istihdam ilişkisiyle veya mesleki kuruluşla bağlı olmasa dahi sanatçı olarak tanımlanmak isteyen veya tanımlanan, sanatsal yaratım sürecini hayatının asıl parçası olarak kabul eden; bu yolla sanat ve kültürün gelişmesine katkıda sunan kişidir².

Konuyla ilgili olarak, Avrupa Birliği'nin ekonomik faaliyetlere ilişkin ortaya koyduğu, Avrupa Ekonomik Faaliyetler Sınıflamasında (NACE), faaliyetler numaralandırılarak kategorikleştirilmiş, faaliyetlerin hangi işleri kapsamına aldığı açıklanmıştır. Bu bağlamda 90 numaralı faaliyet kolu *yaratıcı sanatlar* ile *gösteri sanatları* ve *ilgili* aktiviteleri olarak belirtilmiş ve alt başlıklarla çerçevesi çizilmiştir. Örneğin gösteri sanatları (90.01); canlı tiyatro gösterilerinin, konserlerin, opera veya dans yapımlarının ve diğer sahne yapımlarının sahneye konulması olarak tanımlanmış ve kapsamı; gruplar, kumpanyalar, orkestralar ve bandoların

¹Yeryüzündeki eğitim, bilim ve kültür çalışmalarının insanlığın ortak çıkarlarına uygun şekilde yürütülmesi yönünde uzlaşma kararları almaya, bunları barış ve işbirliği çerçevesinde uygulamaya çalışan bir dünya kurumu olan UNESCO'nun merkezi Paris'te olup, Türkiye'nin örgüte üyeliği 04.11.1946 tarihinde gerçekleşmiştir.

²http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13138&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html(10.03.2017).

faaliyetleri, aktörler, dansçılar, müzisyenler, konuşmacılar ve sunucular gibi sanatçıların faaliyetleri olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, Birliğin sanatçı kavramına ilişkin çerçeveyi söz konusu sınıflamalar kapsamında belirlediği söylenebilir.

Evrensel ve kalıcı bir barışın ancak sosyal adalet temelinde inşa edilebileceği inancından hareketle kurulmuş olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün³ önemli bir yayını olan ISCO-08 (Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması) da, gerek ülkelerin kendi ulusal sınıflamalarının geliştirilmesinde gerekse meslek bilgilerinin uluslararası karşılaştırmasını mümkün kılma yönünde kullanışlı bir modeldir. ISCO-08, bir işin yapılması için gerekli olan beceri, uzmanlık ve seviyenin dikkate alınması temeline dayanmaktadır. Sınıflandırılan esas nesnelere işlerdir ve yapılan iş türüne göre dört tabakalı hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Söz konusu sınıflamada yaratıcı sanatçılar ve sahne sanatçıları grubu; *bukuk, sosyal ve kültür ile ilgili profesyonel meslek mensupları* alt ana grubu altında ele alınmıştır. Yaratıcı sanatçılar ve sahne sanatçıları grubu ile ilgili işler ise şu şekilde belirlenmiştir:

Görsel sanat formları tasarlanması ve yaratılması; orijinal müziklerin tasarlanması ve yazılması; müzik, dans, teatral ve film yapımlarının geliştirilmesi, yönetilmesi, prova edilmesi ve icra edilmesi; televizyon programı, film ve sahne gösterilerinin yapımında yaratıcı, finansal ve organizasyonla ilgili sorumlulukların üstlenilmesi; senaryo, oyun veya kitapların incelenmesi, yorumların hazırlanması ve prova edilmesi; yayın için müzik, video ve diğer eğlence materyallerinin seçilmesi ve tanıtılması, ticari ve kamu hizmetlerinin duyurularının yapılması⁴.

Bu grupta yer alan meslekler ise; görsel sanatçılar, müzisyenler, şarkıcılar ve besteciler, dansçılar ve koreograflar, film, sahne vb. yönetmenleri ve yapımcıları, aktörler, radyo-televizyon ve diğer medya sunucuları ile başka yerde sınıflandırılmamış yaratıcı sanatçılar ve sahne sanatçıları olarak sıralanmıştır.

Bu açıklamalar çerçevesinde, UNESCO tarafından yapılan tanımda sanatçılık kavramı, herhangi bir istihdam ilişkisi ya da belirlenmiş alanlarda faaliyette bulunma gibi ölçütler üzerinden değil, sanat eseri meydana getirme veya yorumlama

³Kuruluşun Anayasası, Barış Konferansı tarafından oluşturulup önce Paris'te, daha sonra Versay'da toplanan Çalışma Komisyonu tarafından 1919 yılının Ocak ve Nisan ayları arasında hazırlandı. ABD'deki Amerikan İşçi Federasyonu (AFL) Başkanı Samuel Gompers'in başkanlığındaki Komisyon'un üyeleri şu ülkelerin temsilcilerinden oluşmaktaydı: Belçika, Küba, Çekoslovakya, Fransa, İtalya, Japonya, Polonya, Birleşik Krallık ve ABD. Sonuçta, benzeri olmayan, üç taraflı, icra organlarında hükümet, işveren ve işçi temsilcilerinin yer aldıkları bir kuruluş ortaya çıktı. http://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372874/lang--tr/index.htm (15.03.2017).

⁴<https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSatirListeAction.do?surumId=210&kod=265&custKod=265&seviye=1&detay=E&turId=null&turAdi=null&satirId=2687661> (10.03.2017).

üzerinden tanımlanmıştır ve oldukça kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır. Ancak bu çalışmanın mercek altına almayı amaçladığı sanatçılar; bir istihdam ilişkisi bağlamında işgücü piyasasında yer alan ve sanatını boş zaman meşgalesi amacı ile değil hayatını idame ettirme gayesiyle icra edenlerdir. Bu bağlamda sanatsal faaliyetin mesleki⁵ temelde yürütülmesi esas alınacaktır. Bu çerçevede, sanatsal faaliyet ve yaratım süreci ölçüt alınarak yapılacak geniş bir tanımlamayla esasen sanatçı sayılabilecek bir kişi, belirtilen kesim içinde yer almıyorsa bu çalışmanın kapsamı dışında kalacaktır. Bu çalışmada, sanatçılık kavramına ilişkin ölçüt ve kapsamın belirlenmesi konusunda, sınıflama tekniğinde *meslek* kavramını ölçüt alması nedeniyle, ILO Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması ve Ulusal Meslekler Sözlüğü esas alınmıştır. Sanat ve sanatçı kavramlarına ilişkin olarak ortaya konulan bu tanım ve açıklamalar çerçevesinde, ülkemizde sanatçıların çalışma, iş sözleşmesi yapma ve ücret hakları aşağıdaki şekilde ele alınabilir.

Sanatçıların Çalışma Hakkı

Çalışma hakkı, gerek uluslararası gerekse ulusal yasal düzenlemelerde güvence altına alınmış temel bir haktır. Çalışma hakkının uluslararası yasal dayanaklarının başında gelen İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 23. maddesinde; herkesin çalışma, işini serbestçe seçme ve işsizliğe karşı korunma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Yine, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 1. maddesinde herkesin hayatını serbestçe girdiği bir işte çalışarak kazanma hakkı hükme bağlanmıştır.

Çalışma hakkının başlıca ulusal yasal dayanağı ise, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'dır. Çalışma hakkı, Anayasa'da "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlığı altında sosyal bir hak olarak ele alınmıştır. Sosyal haklar bireylerin maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları sağlanmasına yönelik haklardır. Bu bağlamda, söz konusu hakların hukuken tanınması ve kullanımı sosyal sorunların azaltılması bakımından bir etkiye sahiptir. (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2012: 133-134). Sosyal hakların tanınması ve kullanımının sağlanması konusundaki sorumluluk ise devlete aittir. Bu sorumluluğu yerine getiren devlet sosyal devlettir. Nitekim, Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan Cumhuriyetin niteliklerinden biri de sosyal devlet ilkesidir. Sosyal devlet kavramı devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata müdahalesini meşru gören anlayışı ifade etmektedir (Özbudun, 2012: 137). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 48. maddesinde, herkesin dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahip olduğu düzenleme altına alınmıştır. Bu çerçevede, sanatçılar da diğer bireyler gibi çalışma hakkına sahiptir. Ülkemizde, bu hakkın kullanımına ilişkin esaslar farklı yasal düzenlemeler ile belirlenmiştir.

⁵Meslek, kişilerin belli bir eğitimle edindikleri ve hayatlarını kazanmak için sürdürdükleri düzenli ve kurallı faaliyetler bütünüdür ve kapsamına faaliyetlerin örgüt düzeyindeki konum ve önemi, meslek başarımı için gerekli bilgi, eğitim, deneyim, yetenek ve beceri gibi kişisel nitelikler girmektedir (Yıldız, 2010: 70).

Sanatçıların çalışmaları, çalışma biçimlerine bağlı olarak farklı hukuki statülerde ortaya çıkmaktadır. Genel olarak bu çalışmalar, kendi nam ve hesabına ya da bir işverene bağımlı biçimde olmak üzere ikili bir tasnife tabi tutulabilir. Kendi nam ve hesabına bağımsız çalışma ise serbest meslek erbabı olarak ya da bir ticari faaliyet yürütmek suretiyle gerçekleştirilebilir.

Serbest meslek erbabından ne anlaşılması gerektiği, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu⁶nda açıklığa kavuşturulmuştur. Serbest meslek faaliyetini mutat meslek halinde ifa edenler de kanun kapsamında serbest meslek erbabı kabul edilmiştir (m. 66). Serbest meslek faaliyeti, sermayeden ziyade şahsi mesaiye ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanan ve ticari nitelikte olmayan işlerin işverene tabi olmaksızın şahsi sorumluluk altında kendi nam ve hesabına yapılması olarak tarif edilmiştir. Her türlü serbest meslek faaliyetinden doğan kazanç ise, serbest meslek kazancı olarak ifade edilmiştir (m. 65). Kanunda bu tanımlamaları takiben, serbest meslek erbabı sayılan gruplar maddeler halinde sıralanmıştır. Buna göre; konser veren müzik sanatçıları (m.66/4), telif hakkının sahibi ya da kanuni mirasçılarının eseri kiralamasından (m.70/6) veya elden çıkartılmasından (m.80/3) serbest meslek kazancı elde edenler, serbest meslek faaliyetinde bulunan kollektif ve adi şirketlerde ortaklar, adi komandit şirketlerde komanditeler(m. 66/3) maddenin uygulanması bakımından serbest meslek erbabı olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda, çalışmaları belirlenen bu özellikleri taşıyan sanatçılar bu grupta yer alacak ve gelirleri serbest meslek kazancı olarak vergilendirilecektir.

Sanatçının faaliyetini, ticari bir işletme kapsamında yürütmesi de söz konusu olabilir. Bu durumda faaliyetin, ticaret ve vergi hukukunu ilgilendiren kısmı bakımından ilgili mevzuat hükümleri uygulama alanı bulacaktır. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu⁷na göre ticari işletme, esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı amaçlayan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız biçimde yürütüldüğü işletmedir (m.11/1). Kanunda bir ticari işletmeyi, kısmen de olsa, kendi adına işleten kişi ise tacir olarak kabul edilmiştir (m. 12/1).Gelir Vergisi Kanunu'nda, ticari kazançlar gelir kavramı kapsamındaki kazançlar arasında sıralanmıştır (m. 2/1). Bu bağlamda, vergilendirme bu nitelik ölçüt alınarak gerçekleştirilecektir.

Sanatçının bağımlı olarak iş görme edimini üstlenmesi ise, kamuda statü hukuku kapsamında ya da sözleşme ilişkisiyle özel hukuk kapsamında gerçekleştirilebilir. Bu çerçevede sanatçıların, İş Kanunu kapsamında iş sözleşmesi ile ya da Borçlar Kanunu hükümleri çerçevesinde eser, vekalet veya yayım sözleşmesi ile çalışmaları da söz konusu olabilecektir. İş Kanunu kapsamında iş sözleşmesi yapma hakkı üzerinde ise, aşağıda ayrıca durulacaktır.

⁶RG.,T. 06.01.1961, S. 10700.

⁷RG.,T. 14.02.2011, S. 27846.

Sanatçıların kamudaki istihdam biçimleri, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu çerçevesinde memur ya da sözleşmeli personel statüsünde olabilir. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu kapsamında statü hukukuna tabi olanlar, Kanunun 4. maddesinde sıralanmıştır. Bunlar; memurlar, sözleşmeli personel, geçici personel ve işçilerdir. Kanunda, Devlet Tiyatrosu ile Devlet Opera ve Balesi ve Belediye Opera ve tiyatroları ile şehir ve belediye konservatuar ve orkestralarının sanatkar memurları, uzman memurları, uygulatıcı uzman memurları ve stajyerler memurlarının özel kanunlarına ilişkin uygulamaları saklı tutulmuştur (m.1/3). Ayrıca, Devlet Konservatuvarları sanatçı öğretim üyelerinin ve İstanbul Belediyesi Konservatuarı sanatçıların, 657 sayılı Kanun'a tabi kamu idarelerinde zorunlu hallerde sözleşme ile istihdam edilebilecekleri hükme bağlanmıştır (m.4/1-b).

Sanatçıların İş Sözleşmesi Yapma Hakkı

İş sözleşmesi yapma hakkı çalışma hakkıyla bağlantılı bir haktır. Bu bağlamda çalışma hakkı bakımından güvence oluşturan yasal düzenlemeler iş sözleşmesi yapma hakkını da kapsamaktadır.

Hukukumuzda sözleşme serbestisi ilkesi geçerli olup bu serbesti, gerek sözleşme yapıp yapmama gerek sözleşme tarafını serbestçe seçebilme ve gerekse sözleşme içeriğini yasal sınırlar çerçevesinde serbestçe belirleyebilme yetkisini kapsamaktadır. Sanatçılar da bir iş sözleşmesini bu ilke çerçevesinde akdedebilme hakkına sahiptirler.

İş sözleşmesi 4857 sayılı İş Kanunu'nda, "bir tarafın (işçi)bağımlı olarak iş görmeyi, diğer tarafın (işveren) da ücret ödemeyi üstlenmesinden oluşan sözleşme" olarak tanımlanmıştır (m. 8/1). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere işçi tarafı iş görme edimini işverene bağımlı olarak yerine getirecektir. Bu bağlamda iş sözleşmesinin özünde diğer iş görme sözleşmelerinden farklı olarak bir bağımlılık ilişkisi vardır. Yargıtay kararlarında da, iş sözleşmesi ile konusu bir işin görülmesi olan diğer sözleşmeler bakımından, bağımlılık unsuruna ve diğer iş görme sözleşmelerinin daha çok sonuç sorumluluğuna yöneldiği hususuna vurgu yapılmıştır⁸.

⁸“...eser sözleşmesi öyle bir sözleşmedir ki; onunla yüklenici, iş-eser sahibinin ödemeyi üstlendiği ücret karşılığında bir eser meydana getirmeyi borçlanır. Gerek hukuk öğretisinde ve gerekse uygulamada eserin kapsamı genişletilerek; insan emeğinin ürünü olmak ve maddi bir varlıkta kendini göstermek kaydıyla, maddi olmayan şeylerin bile eser kavramı içine gireceği kabul edilmektedir. Burada önemli olan, yüklenici sanatçının, eser sözleşmesi konusu olan şeyin *sonuç sorumluluğunu* yani sonucun ortaya çıkmasını üstlenmiş ve sanat gücünü kullanarak, *bağımlı olmadan* yaptığı işlerin bağımlı işlere oranla üstün olmasıdır. Yüklenicinin sonuç sorumluluğunu üstlenebileceği her şey, ister maddi varlığı bulunsun, ister bulunmasın “eser” olarak kabul edilmelidir. Özetle, açıklanan bu hukuksal çerçeve dahilinde yanlar arasındaki sözleşmenin konusu ve hükümleri değerlendirildiğinde; sözleşmenin, Borçlar Kanunu'nun 355. maddesinde tanımlanan bir “eser” sözleşmesi olduğu sonucuna varılmaktadır...” [H.G.K.2009/15-459E.,2009/541K.](https://kararara.com/forum/viewtopic.php?f=193&t=32756)
<https://kararara.com/forum/viewtopic.php?f=193&t=32756>

İş sözleşmesinde işverenin yönetim hakkı karşısında işçinin talimatlara uyma borcu yer almakta ve işçi iş görme borcunu işverenin yönetim, gözetim ve denetimi altında yerine getirmektedir. Bu bağımlılık ilişkisi sözleşmenin tarafları arasında kaçınılmaz bir hukuki hiyerarşi yaratmaktadır (Süzek, 2017: 250). Bu kapsamda, bir işverene bağımlı olarak ücret karşılığı faaliyet gösteren sanatçı da işçi olarak kabul edilecektir. Bir işçinin belirli bir işverene bağlı olarak ona ait işyerinde, onun sürekli işini yapması ve bu işi ifa ederken tam gün süreli çalışması, belirsiz süreli kurulmuş normal ya da tipik bir iş ilişkisi olarak değerlendirilmektedir (Akyığıt, 2006: 456). Ancak, atipik çalışma biçimleri dolayısıyla sanatçıların iş ilişkileri bakımından bazı farklılıklar söz konusudur. Özellikle bağımlılık unsuru, klasik anlamda işçi-işveren ilişkisine göre farklılık arz etmektedir. Bunun temel nedeni, sanatsal faaliyetin özündeki yaratıcılığın bir bağımlılık ekseninde ortaya çıkacak hiyerarşiye ters düşmesidir. Bu noktada, sanatçı-işveren ilişkisinde söz konusu bağımlılık unsurunun tespitinde daha esnek bir yorumun yapılması yerinde olacaktır. Bu noktada yargı kararlarının ortaya koyduğu yaklaşım da önem arz etmektedir. Ancak bazı yargı kararlarında bağımlılık unsurunun tespit edilememesi sebebiyle sanatçı ile işveren arasındaki ilişkinin, bir iş sözleşmesi ilişkisi olarak kabul edilmediği görülmektedir. Örneğin; Yargıtay 10. Hukuk Dairesi sosyal sigorta haklarıyla bağlantılı olarak açılan bir hizmet tespiti davasında, “bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılma” hususu bakımından sanatçı ile işveren arasındaki ilişkide bağımlılık unsurunun bulunmadığından bahisle, bir iş sözleşmesinin varlığından da söz edilemeyeceğini belirtmiştir⁹.

“...eser sözleşmesinin unsurlarını; eser imal etme, ücret, taraflar arasında anlaşma ve sözleşmenin şekli olarak belirlemek mümkündür. Eser sözleşmesi bir iş görme sözleşmesi olmakla birlikte, bu sözleşmede önemli olan çalışmanın kendisinden çok, bu çalışmadan ortaya çıkan ve objektif olarak gözlenmesi kabul olan sonuçtur. Bugün için artık söz konusu sonucun mutlaka maddi bir şeye kendisini göstermesi gerekmediği görüşü gerek öğretide ve gerekse uygulamada baskın bulunmaktadır. İnsan emeği ürünü olmak ve maddi bir varlıkta devamlı olarak kendini göstermek kaydıyla, maddi olmayan şeylerin, örneğin fikri çalışma ürünlerinin dahi eser kavramı içine gireceği kabul edilmektedir. Bir yapı planı çizilmesi, bir kitap yazılması, bir tablo yapılması, yeni bir buluşun uygulanması suretiyle bir şey vücuda getirilmesi, bir film için senaryo hazırlanması gibi...” 23.HD. 2015/6590E.,2016/3589K.<http://hukukmedeniyeti.org/karar/648555/yargitay-23-hukuk-dairesi-e-2015-6390-k-2016-3589/>

⁹ “...Davacı, dublaj sanatçısı ve yönetmeni olarak çalıştığını iddia etmekte olup, anılan sektörde çalışanlar, işverenin stüdyosunda veya uygun göreceği yerde, başka bir anlatımla, işverenin işlerinde edimlerini göreceklerdir. Bu durum, bir bağımlılık ortamı yaratma amacından çok, teknik ve doğal olanaklardan yararlanabilme gereğidir. İşverenin, belirli amacına varabilmesi için, işverence sanatçıya yapılacak müdahaleler, sanatçının bağımlı çalıştığı sonucunun çıkarılabileceği nitelikte görülmeyebilir. Örneğin, bir film sanatçısının bir kişiliği canlandırması söz konusu olduğunda, dekor ve kostüm yönüyle işyerindeki olanaklardan yararlanabilmek için işlerinde çalışması, işveren vekili olarak nitelenebilecek rejisörün genel direktifi ve denetimi altında edimini ifa etmesi, sigortalı sayılması için yeterli

Sanatçı ile işveren arasındaki sözleşme ilişkisi 4857 sayılı İş Kanunu'nda öngörülen sözleşme türlerinden herhangi birisi ile söz kurulabilir. Nitekim Kanunun 9. maddesine göre; taraflar iş sözleşmesini, Kanun hükümleriyle getirilen sınırlamalara bağlı kalarak, ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenleyebilirler. İş sözleşmeleri belirli veya belirsiz süreli yapılır. Ayrıca, bu sözleşmelerin çalışma biçimleri bakımından tam süreli veya kısmi süreli, deneme süreli ya da diğer türde oluşturulabileceği hükmüne bağlanmıştır. Uygulamada, sanatçılar bakımından tam zamanlı iş sözleşmelerinden çok kısmi süreli iş sözleşmelerinin yaygın olduğu görülmektedir. Kısa süreli proje temelli işlerde ise süreksiz iş sözleşmeleri söz konusu olabilmektedir.

Sanatçı ile işveren arasında yapılacak iş sözleşmesi, Kanunda aksi belirtilmedikçe, özel bir şekle tabi değildir. Ancak süresi bir yıl ve daha fazla olan iş sözleşmelerinin yazılı şekilde yapılması zorunludur (m.8/I-II). Ayrıca çağrı üzerine çalışmaya dayalı iş sözleşmeleri ve takım sözleşmeleri de yazılı şekil koşuluna bağlıdır.

Sanatçının iş görme edimini yerine getirdiği kişi ile arasındaki ilişkinin, hukuki olarak nitelendirilmesi önemli bir başlığı oluşturmaktadır. Nitekim, bu ilişkinin ne şekilde nitelendirileceği bununla bağlantılı sosyal güvenlik hakkı gibi birtakım hakların elde edilmesi bakımından önem arz etmektedir. Şüphesiz, sanatçının sanatsal faaliyetini yürütürken bir iş sözleşmesinin unsurlarının oluşup oluşmadığı, oluştu ise bu iş sözleşmesinin türü, icra edilen sanatsal çalışmanın niteliği ve çalışmanın yerine getirilme biçimi ile de yakından ilgilidir. Konuyla ilgili bir örnek olarak, dizi oyuncuların çalışma koşullarına yönelik sektörel bir inceleme yapan, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Baş Müfettişi Ali Karaca'nın elde ettiği tespitler ele alınabilir. Bu inceleme, senaristlerin çok uzun nitelikteki dizi süreleriyle ilgili olarak, 2011 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başvuruda bulunmaları ile başlamıştır. Bu başvuru neticesinde alana ilişkin inceleme yapma görevi kendilerine verilen Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Baş Müfettişi Ali Karaca, sektörle ilgili temel sorun başlıklarını sosyal güvencesizlik, çalışma koşulları ve kayıt dışılık olarak ortaya koymaktadır. İncelemede, alandaki sanat emekçilerinin çalışmalarının niteliğine göre hukuki statülerini ilişkin de tespitlerde bulunulmuştur. Karaca'ya göre; yönetmen ve müzisyen istisna akdine tabi olup İş Kanunu hükümleri kapsamında değildir. Karaca'nın oyuncular, figürasyon ve set işçileri ile ilgili tespitleri ise şu şekildedir:

...Oyuncu, senaristin yazdığı senaryo doğrultusunda yönetmenin isteklerine uygun olarak rol icra etmektedir... başrol oyuncusu veya karakter oyuncusu diye bir ayrıma gitmiyoruz burada... Oyuncu ile

sayılmaz. Meydana getirilen filmin o sahnesini kendi sanat gücü ve yeteneği oranında gerçekleştireceği, *bağımlı olmadan* yaptığı iş oranının bağımlı işlere üstün bulunduğu cihetle, işverenle aralarındaki sözleşmenin hizmet akdi olduğu söylenemez..." Y.10.HD. 2014/2665 E. . 2014/5044 K. <https://kararara.com/forum/viewtopic.php?f=193&t=32756>

yapılan sözleşmeler uyarınca, oyuncunun yapımçı firmanın onayı olmaksızın reklam veya başka bir dizide oynaması mümkün değildir. Oyuncunun icra ettiği rol, yönetmen vasıtasıyla kontrol edilmektedir... Ücret, yapımçı firma tarafından ödenmekte, cast ajansı aracılığıyla gelen oyuncu varsa bu oyuncuların ücreti ise çoğunlukla kast ajansı tarafından ödenmektedir. Oyuncu ile yapımçı firmanın taraf olduğu sözleşmeler dışında, bazı oyuncular için bağlı oldukları cast ajanslarının da dahil olduğu üç taraflı sözleşmeler yapılmaktadır. Bu durumda iş ilişkisi, yapımçı ile oyuncu arasında kurulmaktadır... Dolayısıyla yapımçının işçisidir. Buna karşın ücret ödemeleri çoğunlukla cast ajansları aracılığıyla yapılmakta, cast ajansına oyuncunun aldığı ücret dışında komisyon ödenmektedir... Şimdi dizi çekimiyle alakalı set işçileri var. Bunlar da sanat, kostüm ve makyaj grubu olarak ayırabileceğimiz üç dört gruptan oluşur... (Karaca, 2017: 77-81).

Karaca oyuncular, set işçileri ve figüranlar ile yapımçı arasındaki iş ilişkisinin niteliği ve tabi olunacak hükümlerle ilgili ise, şu ifadeleri kullanmaktadır:

...Şimdi set çalışanlarının işçi olduğuyula alakalı herhangi bir tereddüt yoktur. Ancak, oyuncuları da katarak söylüyorum, bunlar işçidir ve işverenle yani yapımçı firmayla belirli ve belirsiz süreli iş sözleşmesi yapabilirler. Eğer bir sinema filmi ya da bir reklam filmi söz konusuysa, şüphesiz buradaki sözleşmenin türü bir olgunun ortaya çıkmasına, objektif kriterlere bağlı olarak belirli süreli olabilir. Ancak bir dizi çekimi söz konusuysa sanki bunun ucu açılmış gibi, örneğin (X) dizisi gibi yıllarca devam eden diziler var. Artık burada belirli süreli iş sözleşmesinin varlığını kabul etmemek lazım diye düşünüyorum. Yine oyuncularla tam süreli ya da kısmi süreli sözleşme yapma durumu var. Bir de figüranlar var. Şimdi bir restoran sahnesini düşünün. Burada oyuncular bir diyalog içinde olacak ama fonda yemek yiyen insanlar var. Yapımçı, cast ajansına telefon ediyor. Diyor ki, işte bize yirmi kişi gönder, on bayan, on erkek ve bu kişilerin şık kostümleri olsun... Şimdi bu insanlar hazır olarak ikişer takım elbiseyle sete geliyorlar...Bu vesileyle cast ajanslarıyla figüranların yaptıkları iş, aslında bir günlük bir iş bile değil. Figüranların yaptıkları işler, nitelikleri itibarıyla otuz iş gününden az süreli olduğu için süreksiz iş niteliğindedir ve İş Kanunu'nun onuncu maddesinde belirtilen hükümleri dışındadır. Söz konusu işler, bu hükümlerin yerine Borçlar Kanunu hükümlerine tabidir (Karaca, 2017: 81-82).

Ortaya konulan bu tespitler, doğrudan alana ilişkin bir incelemeye dayanması bakımından önem arz etmektedir. Bu noktada oyuncular, set işçileri ve figüranların işverenle aralarında bir bağımlılık ilişkisi bulunduğu ve aradaki akdi ilişkinin bir iş sözleşmesi ilişkisi olduğuna vurgu yapılması dikkat çekicidir.

Sanatçıların iş sözleşmesi yapma hakkı ve bu haklarını ne ölçüde kullanabildikleri hususu, ülkemizde sanat alanına ilişkin daha genel nitelikli sorunlarla da bağlantılıdır. Nitekim, oyuncu ve dublaj sanatçısı Tilbe Saran, tiyatrolardaki çalışma ilişkileri kapsamında güvencesiz şekilde çalışan tiyatro oyuncularının sorunlarını, daha genel bir çerçeveden şu şekilde ele almaktadır:

90'lı yıllara kadar hep aynı tiyatro kumpanyasıyla birlikte ve aynı mekanda maaşlı çalışan tiyatro oyuncularını varken, 90'lar ve sonrasında bu sistem yerini, parça başı iş yapan ve bir sezonda bazen üç dört yapımda rol bulmaya çalışarak hayatını idame ettirmeye çabalayan ve ek işler yapmak zorunda kalan bir gruba bırakmıştır. Bu sebeple Dormen, Dostlar, Kenterler, Gülriz Sururi-Engin Cezzar, Ankara Sanat Tiyatrosu, Ali Poyrazoğlu... gibi hepimizin kültürel belleğini oluşturan nice grup eriyip gitmiştir. Ödenekli kurumlar ise, devlet tiyatroları ve belediyeler tarafından kurulan belediye tiyatroları şeklinde gruplanabilir... Devlet tiyatroları ve diğer ödenekli kurumlarda yeni kadro açılmaması sonucu yöneticiler, taşeron işçi alır gibi mevsimlik oyuncu kiralama yoluna gitmişlerdir. Tiyatrolara alınan bu kişiler, belirli süreli iş sözleşmeleri adı altında çalıştırılmaktadırlar. Hiçbir iş güvenceleri yoktur. Kendileri ile aynı sahneyi paylaşan meslektaşlarından çok daha düşük ücret almaktadırlar... Bu ortamda var olamayan oyuncular ise haklı olarak farklı işler yapmaya yönelmişlerdir...(Saran, 2017: 92, 93).

Saran'ın üzerinde durduğu ve sözleşmeli olarak çalışan tiyatro sanatçılarının, güvencesiz ve belirsiz çalışma koşullarıyla ilgili olarak, İstanbul Devlet Tiyatrosu sözleşmeli oyuncularından Güler Turhan ise, şunları belirtmektedir:

Birçok insan depresyona giriyor, intihara kadar giden insanlar var... Sözleşmeli oyuncular günlük olarak sigortalıyor. Yani bir oyuncu ayda dört gün çalışmışsa, sadece çalıştığı günlerde sigortalı oluyor. Bu şartlar altında emekli olmak gibi bir durum da söz konusu değil. Ayda ne kadar oyun olabileceği belli değil, bir de iki de on sekiz de olabilir. Güvencesizsiniz. Mevsimlik işçi statüsündeyiz, sezon kapandığı takdirde siz işsizsiniz... Aile geçindiren insanlar var, onlar da o dönemlerde başka sektörlere gidiyor. Ama orada da sıkıntı yaşıyorlar. Çünkü işveren daimi personel istiyor. Hepimiz tiyatrocunun olmamasını istiyoruz. Bu işe gönül verdik, bunun için okudum. Çok emek verdim. Bu yola çıkıyorsun ve sonrası büyük bir hüsrana... Kadrodan ziyade sözleşmeli sanatçılar olarak sigortamız tüm ay devam etsin, aylık net bir gelirimiz olsun istiyoruz¹⁰.

¹⁰http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kultursanat/888132/Devlet_Tiyatrosu_nda_yine_sozlesmeli_oyuncu_krizi_Mevsimlik_isciyiz_.html (15.11.2017).

İş güvencesizliği, günün koşullarına uyum göstermeyen düşük düzeydeki ücretler ve bunlarla bağlantılı olarak sosyal güvenlik hakkında yoksunluk, sözleşmeli tiyatro oyuncularının birbirini etkileyen ve temel nitelikli sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanatçıların Ücret Hakkı

Ücret, işçi ve ailesi için çoğu zaman tek geçim kaynağıdır. Bu nedenle ücret hakkı, ulusal ve uluslararası birçok düzenlemeye konu olmuştur.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde, herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak nitelikte adil ve elverişli bir ücrete hakkı olduğu hükme bağlanmıştır (m. 23/III). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün de ücret konusunda düzenlemeleri bulunmaktadır. Ücretin Korunmasına İlişkin 95 sayılı Sözleşme bunlardan biridir. Sözleşmede, kendisine bir ücret ödenen veya ödenmesi gereken her şahıs hakkında sözleşmenin uygulanacağı hükme bağlanmıştır (m. 2). Sözleşmenin devam eden maddelerinde; ücretin ödenme biçimi, işçinin ücretini dilediği gibi kullanma özgürlüğü, ücret kesintilerine ilişkin şartlar, ücret haciz ve temlike karşı korunması, ücretin ödenme süresi, işe alınmalarından önce işçilere tabi olacakları ücret şartları hakkında bilgi verilmesi, ücret şartlarında değişiklik yapılması halinde değişikliklerin bildirilmesi hususları düzenleme altına alınmıştır.

İşçiler için sahip olduğu önem dolayısıyla ücret konusunda, ülkemizde anayasal bir güvence sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Ücrette adalet sağlanması" başlıklı 55. maddesinde; ücretin emeğin karşılığı olduğu belirtilmiş ve devlete çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü yüklenmiştir. Ayrıca, Anayasa'nın "Çalışma hakkı ve ödevi" başlıklı 49. maddesinde; devletin çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alacağı hususu düzenlenmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu'nun "Ücret" başlıklı üçüncü bölümünde ise, ücret ve ücretin korunmasına ilişkin ayrıntılı hükümlere yer verilmiştir. Bu kapsamda, Kanun'un 32. maddesinde ücrete ilişkin bir tanımlama yapılmış, ücretin ödenme şekli, yeri ve süresi ile ücret alacağına ilişkin zanaatçıları hususları düzenleme altına alınmıştır. Kanunun devam eden maddelerinde de, ücretin gününde ödenmemesi halinde işçilerin sahip olduğu haklar ile ücretin haciz, devir ve temlik işlemleri bakımından korunması gibi hususlara yer verilmiştir. Ayrıca 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda da ücret ve ücretin korunmasına ilişkin hükümlere yer verilmiştir (m. 407 vd.)¹¹.

¹¹Bu kapsamda; işçi ücretlerinin ödenmesine ilişkin usul ve esaslara, işverene olan borcu nedeniyle işçi ücretinin takas edilebilmesine ilişkin şartlara, işverenin iş görme ediminin yerine getirilmesini kusuruyla engellemesi ya da edimi kabulde temerrüde düşmesi halinde

Sanatçılar da çalışma ilişkilerinde, ücrete ilişkin olarak ulusal ve uluslararası düzeydeki koruyucu hükümlerden faydalanacaklardır. Sanatçı ücretleri konusunda, günlük, haftalık ya da aylık biçimde zamana bağlı ücret sistemleri dışında, proje dönemine bağlı ücret, dizi ya da program yapımları bakımından bölüm başı ücret şeklinde farklı ücret türleri de söz konusu olabilmektedir.

Sanatçıların elde ettikleri ücret gelirleri, sanat dallarına göre değişiklik arzedeabileceği gibi aynı sanat dalı içinde de farklılık gösterebilmektedir. Nitekim, sanatsal faaliyetlerde kişisel yetenek ve özellikler ile deneyim gibi kişisel faktörlerin yanında şans faktörü de etkili olmaktadır. Sanatçıların ücret düzeyleri arasındaki bu farklılık, oyuncu Feride Çetin tarafından şu şekilde ifade edilmektedir;

Sevgili arkadaşımız (A)'nın adını anmak isterim burada. Kendisi star olduğu için aldığı yetmiş bin TL'den söz edilmektedir. Oysa aynı sette yer alan bütün oyuncuların aldığı rakamdan daha fazla bir tutardır bu ve sanki Türkiye'deki bütün oyuncuların bu rakamı aldığı gibi bir yanlış yaratılmaktadır. Çoğu zaman bir başrol oyuncusu elli bin ile yetmiş bin TL alırken, karşısındaki diğer başrol oyuncusu üç bin TL alabilir. Bu şöhretli olma, tecrübeli olma gibi kriterlere bağlı olarak değişir. Yine farklı kanallarda yayınlanan diziler bakımından da ücretlerde farklılıklara rastlanır. Mesela (X) kanalında yayınlanan bir diziden beş bin TL alan bir oyuncu, (Y) kanalında yayınlanan günlük bir diziden üç yüz, beş yüz TL arası para kazanabilir (Çetin, 2017: 19-20).

Çetin'in bu ifadeleri, aynı sanat dalında faaliyet yürüten sanatçı ücretlerinin yalnızca kişisel bazı özellikler değil, bunun yanında sanatın icra edildiği yayın organı gibi diğer faktörlerle de ne ölçüde değişebileceğini ortaya koymaktadır.

Sanatçı ücretleri ile ilgili olarak üzerinde durulabilecek bir husus da, toplumda sanatçıların tümünün yüksek düzeyde ücretler elde ettikleri yönündeki kanıdır. Bu konuyla ilgili olarak, Oyuncular Sendikası eski genel başkanı oyuncu Meltem Cumbul, tüm oyuncuların çok yüksek rakamlarla ifade edilen tutarlarda ücret aldığına ilişkin, kamuoyundaki yanlış algıya şu şekilde değinmektedir:

...star olarak tabir edilen az sayıda kişinin aldığı yüksek bölüm ücretleri medyada geniş yer bulurken, ne zor şartlarda ve ne büyük haksızlıklara maruz kalarak çalıştığımız, medyada kesinlikle bir karşılık bulmuyor. Çalışma koşullarının bu kadar kötü olmasının bir değeri yok, nasıl olsa çok para kazanılıyor diye düşünülüyor..." (Cumbul, 2017: 14).

Toplumda genel olarak sanatçıların oldukça yüksek ücretlerle çalıştıkları

işçiye ücretini ödemekle yükümlü olduğu hususuna, uzun süreli bir hizmet ilişkisinde işçinin kusuru olmaksızın, bazı nedenlerle iş gördüğü süreye oranla kısa bir süre için iş görme edimini ifa edememesi halinde işverenin, başka bir yolla karşılanmadığı takdirde, o süre için hakkaniyete uygun bir ücret ödeme yükümlülüğüne ve ücret alacaklarının haczine ilişkin esaslar ile devir ve rehin yasağına ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

yönünde bir kanı olsa da, bazı sanat dallarında belli bir ücret düzeyinden söz etmek dahi güçtür. Eğlence sektöründeki sanatçıların durumu buna örnek olarak gösterilebilir. Bu alanda ücret düzeyinin temel belirleyicisi piyasa koşulları olup, ücretlerin düşüklüğü sektördeki önemli sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Eğlence sektöründe istihdam edilenlerin düşük ücretlere razı olmaları büyük ölçüde, dönemsel istihdam yaratan sektörlerde çalışanlar arasında gözlenen dönemsel yoksulluk riski ile açıklanmaktadır. Nitekim, eğlence sektörü çalışanlarının gelirleri turizm sektörü çalışanlarında olduğu gibi mevsimsel olarak değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlik özellikle yaz ve kış ayları bakımından etkisini göstermektedir. Örneğin; yaz döneminde ekstra iş olarak değerlendirilen düğün eğlencelerinden de gelir elde edilmekte, kış döneminde ise işlerin azalmasına bağlı olarak yaşanan ekonomik sıkıntı ile daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olunmaktadır. Sektördeki yaygın ücret biçimi yevmiye usulü olmakla birlikte, ücretin aylık olarak alındığı durumlar da söz konusudur. Bunun yanında, fatura karşılığı çalışma sistemi de eğlence sektöründe karşılanmaktadır. Örneğin; fatura karşılığı çalışan bir müzisyen bağımsız çalışan sıfatını taşımakta ve bu durum işvereni birçok yasal yükümlülüklerden kurtarmaktadır (Durmaz, 2015: 266).

Sanatçı örgütleri de, zaman zaman düzenledikleri yerel düzeydeki etkinliklerle sanatçıların sorunlarını dile getirmeye çalışmaktadırlar. Örneğin; Müzisyenler ve Sanatçılar Federasyonu (MÜZSAN) Başkanı Ahmet Onurlu, Batman'daki yerel sanatçılarla bir araya gelerek, sorunları hakkında fikir alışverişinde bulunmuştur. Onurlu'ya yaşadıkları sıkıntılarla ilgili bilgi veren müzisyen ve sanatçılar, kayıt dışı çalıştıklarını ve çalışmış oldukları mekanlarda ücretlerini alma konusunda sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir¹². Bu haber, müzisyen sanatçıların ücret başlığına ilişkin sorunlarına vurgu yapmakta ve bu sorunun kayıt dışı çalışma durumu ile bağlantısını ortaya koymaktadır.

Sanatçı ücretleri ile ilgili olarak ABD'de 1940-2000 yılları arasındaki altmış yıllık dönemi kapsayacak şekilde yürütülen kapsamlı bir araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlar da dikkat çekicidir. Araştırmada bu dönemde ülkedeki yedi nüfus sayımı verilerinden elde edilen sonuçlarla, sanatçıların istihdam ve kazançları diğer tüm profesyonel ve teknik çalışanlarla karşılaştırılarak incelenmiştir. Araştırmaya göre, sanatçılar bu süreçte diğer çalışanlardan oluşan referans grup üyelerine göre daha az çalışmışlar, daha yüksek oranlarda işsizlik yaşamışlar ve daha düşük düzeyde ücret geliri elde etmişlerdir. Altmış yıllık dönemde, işsizlik oranları ve yıllık çalışma saatlerindeki eşitsizlikler bir miktar daralma gösterse de, kazançlardaki eşitsizlik durumu devam etmiştir. Buna göre, sanatçılar araştırma kapsamındaki tüm yıllarda daha az kazanmışlardır. Ayrıca, sanatçıların kazançlarının diğer profesyonel ve teknik çalışanların kazançlarına göre daha fazla değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir (Alperve Wassall, 2006). Araştırma farklı bir ülkede yürütülmüş olmasına

¹²<http://www.merhabahaber.com/batmandaki-yerel-sanatcilarin-sorunlari-masaya-yatirildi-1183190h.htm> (20.02.2018).

rağmen, sanatsal çalışmanın benzer yönleri ve sanatçıların ortaklaşan sorunları konusunda fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir.

Sanatçıların ücretleri konusunda yaşadıkları sorunlar, çoğu sanatçı için ek bir iş edinme ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Örneğin; tiyatro sanatçısı Füsün Demirel'in İstanbul'da bir semt pazarında tezgah açması haberlere konu olmuştur. Demirel, bu durumla ilgili olarak kendisine sorulan sorulara; pazarda tezgah sahibi birçok iyi eğitilmiş ve mesleğini bir biçimde icra edemeyen insan bulunduğunu, kendisinin de yaz aylarında tiyatro sezonunun kapanmasıyla evde oturmak zorunda kaldığını ve zamanını bu şekilde değerlendirmek istediğini belirterek cevap vermiştir¹³. Bu örnekte de görüldüğü üzere, dönemselsel olarak yaşanan işsizliğin yol açtığı ücret kaybı, ek iş yapılarak telafi edilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç

Gerek ulusal gerekse uluslararası yasal düzenlemeler kapsamında sahip olunan ve yukarıda üzerinde durulan hakların sanatçılar tarafından hangi ölçüde ve etkinlikle kullanılabilirdiği ülkelerin yasal düzenlemeleri ve bu düzenlemelerin uygulanma etkinliği, sanata ve sanatçıya bakış açıları, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri gibi birçok faktöre bağlı olarak değişebilmektedir. Bu bağlamda, sanatçıların çalışma yaşamına ilişkin haklarını kullanılabilmeleri ülkemizdeki yasal düzenlemeler, bu düzenlemelerin uygulama etkinliği, toplumda sanat ve sanatçıya yönelik bakış açısı ile yakından ilgilidir. Ülkemizde, sanatçıların bireysel iş hukukuna ilişkin haklarının temel yasal dayanağı; genel olarak 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu ve 4857 Sayılı İş Kanunu'dur. Anayasa ise, söz konusu haklar bakımından üst norm niteliği taşımaktadır.

Sanatçıların bireysel iş hukukuna ilişkin olarak yukarıda üzerinde durulan çalışma, iş sözleşmesi yapma ve ücret hakları konusunda yaşadıkları temel bazı sorunlarının kaynağında, genel olarak çalışma biçimlerinin atipik niteliğinin yattığı söylenebilir. Sanatçıların kıdemi, çoğu kez süreklilik arz etmeyen ya da tek seferlik olarak yapılan işlerle bölünmekte ve buna bağlı haklar da zarar görmektedir. İş görme ediminin yerine getirilmesi sırasında, işverenin tek taraflı değişikliklerine karşı sanatçılar korumasız kalmakta ve rekabet yoğun bir alan olması nedeniyle çoğu hukuksuz uygulama, iş kaybetme kaygısıyla fiilen yerleşik hale gelmektedir. Özellikle arzeden sanatsal çalışma alanında, genel nitelikli hukuksal düzenlemelerin uygulanması konusunda yaşanan güçlükler ve alana ilişkin özel nitelikte koruyucu düzenlemelerin olmaması, bu noktada işverenlerin rahat hareket etmesine yol açmaktadır. Sanatçıların üzerinde durulan haklar konusunda yaşadıkları sorunlar, 4857 sayılı İş Kanunu'nun koruyucu hükümlerinden yeterli derecede ya da hiç faydalanamadıklarını ortaya koymaktadır. Bu durum, mevzuat hükümlerinin etkili biçimde uygulanması konusunda gerekli yasal ve idari tedbirlerin alınmasını ve etkin bir denetim mekanizmasının hayata geçirilmesini gerektirmektedir.

¹³<https://www.cnnturk.com/.../unlu-oyuncu-fusun-demirel-pazarcilik-yapmaya-basladi> (20.02.2018).

Sanatçıların, bireysel iş mevzuatı kapsamında üzerinde durulan temel hakları bakımından koruyucu hükümlerden gerektiği gibi faydalanamamalarının temel nedeni, sanatçıların “işçi” sayılıp sayılmadıkları konusunda gerek alanda, gerekse yargı mercileri nezdinde yaşanan kafa karışıklığıdır. Bu muğlaklığın bertaraf edilmesinin başlıca yolu ise, yapılacak bir yasal düzenleme ile konuya netlik kazandırılmasıdır. İş Kanuna konulacak özel hükümlerle, öngörülecek yasal koşullar çerçevesinde sanatçıların işçi sayıldıkları hususu açıkça düzenleme altına alınabilir. Bu belirleme, İş Kanunu’na eklenecek özel hükümler bağlamında yapılabileceği gibi, konuya ilişkin özel bir yasal düzenlemenin yapılması da mümkündür. Örneğin, Basın İş Kanunu ya da Deniz İş Kanunu gibi iş ilişkilerinin özellik arzettiği alanlarda çıkarılan özel Kanunlar gibi, sanatsal çalışmaların kendine özgü niteliklerinin göz önünde bulundurulduğu özel bir yasal düzenleme ile sanatçılar için yasal koruma etkin hale getirilebilir. Çıkarılacak yasal düzenlemenin ayrıntılarının, farklı sanat dallarının özellikleri göz önünde bulundurularak yönetmelikler yoluyla düzenlenmesi mümkündür.

Sanatçıların yaşamlarını ve bu bağlamda sanatsal çalışmalarını gelecek kaygısı taşımadan sürdürmeleri oldukça önemlidir. Bunun için ise, sanatçıların insan onuruna yakışır nitelikte bir ücret geliri elde edebilmeleri gerekmektedir. Sanatsal alana ilişkin olarak; genel olarak ücret farklılıklarının derin boyutlarda olması ve benzer nitelikte olup, aynı koşullarda benzer işi yaparak farklı miktarda ücret geliri elde edilmesi gibi sorunların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu noktada, sanatçılar için en azından asgari bir gelir sınırı belirlenmesi ve ücretler açısından görece de olsa bir yeknesaklığın sağlanması bakımından, sanatçılara özel bir asgari ücret tarifesi oluşturulabilir. Sanat dallarının özellikleri göz önünde bulundurularak, sanatçıları temsil edecek sanatçı birlik, dernek ve sendikaları gibi sanatçı örgütleri ile işverenleri temsil eden taraflarla konunun müzakere edilmesi olumlu sonuçlar sağlayabilir. Bu bağlamda, öreğin bir başrol oyuncusu ile yan rol oyuncusunun aynı miktarda ücret alması sağlanamasa da ücretleri arasındaki derin fark giderilebileceği gibi, aynı nitelikteki sanatsal çalışmaların kendi içindeki farklılıklar da aşılmış olur.

Sanatçıların çalışma ilişkileri konusunda, mesleki etik kuralları içine alan, sanat dallarının yapısı ve niteliği göz önünde bulundurularak bir mesleki etik düzenlenmesinin ortaya çıkarılması, alanın belli standartlara kavuşması ve sanatçılığın “meslek” olarak algılanması konusunda fayda sağlayacaktır. Yapılacak düzenlemenin şekillenmesinde; sanatçı örgütlerinin görüşleri yanında, doğrudan sanatçıların katılımları ile ve mesleki alanda karşılaştıkları etik ihlali niteliğindeki durumları belirttikleri bir çalışma katkı sunabilir.

Sanatsal alana ve bu alanın aktörleri olan sanatçılara yönelik toplumsal duyarlılığın yüksek olması, sanatçıların çalışma koşulları ve hakları üzerinde de olumlu bir etki yaratmaktadır. Bu çerçevede, ülkemiz açısından üzerinde durulan çözüm önerilerinin yanında, genel olarak sanata ve sanatçıya gereken değerin verilerek konuya ilişkin toplumsal duyarlılığın artırılması sanatçıların yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine de önemli ölçüde katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA:

- Akyiğit, E. (2006) **İçtihatlı ve Açıklamalı, 4857 Sayılı İş Kanunu Şerhi**, 1.Cilt, Ankara.
- Bilir, A. (2012). Mekanikleşen Dünyada İnsani Değerleri Arayan Sanatçı-Sean Scully. **Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi**, 2(2), 1-22.
- Bingöl, B. (2011). *Sanat Özgürlüğü*, 1(2).
http://www.hukukdergi.hacettepe.edu.tr/dergi/2_makale_05.pdf
(10.03.2016).
- Boztaş, E., Düz, N. (2013) *Sanatta Denge Unsurunun Sanat Yapıtına Kazandırdığı Estetik Değerler*. <http://www.akademikbakis.org/eskisine/39/09.pdf> (08.03.2016).
- Cumbul, M. (2017) “Sinema ve Televizyon Sektörüne Genel Bir Bakış: Oyuncuların Çalışma Koşulları” G. Alpagut (Ed.), **Sahne ve Perde Çalışanlarının Hukuki Sorunları** içinde, İstanbul: Aristo Yayınevi, (13-15).
- Çetin, F. (2017) “Sinema ve Televizyon Sektörüne Genel Bir Bakış: Oyuncuların Çalışma Koşulları” G. Alpagut (Ed.), **Sahne ve Perde Çalışanlarının Hukuki Sorunları** içinde, İstanbul: Aristo Yayınevi, (19-22).
- Doğan, M. H. (1998) **Estetik**, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Durmaz, N. (2015) “Eğlence Sektöründe Çalışma Koşulları ve Ayrımcılık: Çingeneler Örneği”, **Çalışma ve Toplum**,1, 259-292.
- Erdoğan, M. (2015). Küresel Çağda Çağdaş Sanat ve Küresel Sanat Pazarı. **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 15(1), 75-98.
- Ergün, M. (2010) *Estetik (Sanat Felsefesi)*,
<http://mustafaergun.com.tr/wordpress/wp-content/uploads/2015/11/sanatfelsefesi.pdf> (08.05.2017).
- Erinç, S. M. (1998) **Sanat Psikolojisine Giriş**, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Karaca, A. (2017) “Sahne ve Perde Çalışanlarının İş İlişkileri ve Çalışma Koşulları Hakkında Tespitler” G. Alpagut (Ed.), **Sahne ve Perde Çalışanlarının Hukuki Sorunları** içinde, İstanbul: Aristo Yayınevi, (75-85).
- Özbudun, E. (2012) **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara.
- Saran, T. (2017) “Tiyatrolarda Çalışma İlişkileri” G. Alpagut (Ed.), **Sahne ve Perde Çalışanlarının Hukuki Sorunları** içinde, İstanbul: Aristo Yayınevi, (89-95).
- Süzek, S. (2017) **İş Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Tanör, B., Yüzbaşıoğlu, N. (2012) **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul.
- Yılmaz, E. (1999) “Etik Açısından Sanatçı ve Sanat Eseri”, **Anadolu Sanat**, 9, 166-172.
- Yıldız, H. (2010) *Çalışmanın Sosyolojik ve Teknik Yönleri Üzerine Bir İnceleme*, 58. dergipark.ulakbim.gov.tr (07.03.2016).

- http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=13138&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (10.03.2017).
- http://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372874/lang--tr/index.htm (15.03.2017).
- <https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSatirListeAction.do?surumId=210&kod=265&ustKod=265&seviye=1&detay=E&turId=null&turAdi=null&satirId=2687661> (10.03.2017).
- http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kultursanat/888132/Devlet_Tiyatrosu_nda_yine_sozlesmeli_oyuncu_krizi___Mevsimlik_isciyiz_.html (15.11.2017).
- <https://kararara.com/forum/viewtopic.php?f=193&t=32756> (19.02.2018).
- <http://hukukmedeniyeti.org/karar/648555/yargitay-23-hukuk-dairesi-e-2015-6390-k-2016-3589/> (19.02.2018).
- <http://www.merhabahaber.com/batmandaki-yerel-sanatcilarin-sorunlari-masaya-yatirildi-1183190h.htm> (20.02.2018).
- <https://www.cnnturk.com/.../unlu-oyuncu-fusun-demirel-pazarcilik-yapmaya-basladi> (20.02.2018).

